

ЗНАЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ У ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

У роботі розглядається стійкий розвиток та його значення для суспільства. Визначається структура стійкого розвитку та його взаємозв'язок з якістю життя.

В работе рассматривается устойчивое развитие и его значение для общества. Определяется структура устойчивого развития и его взаимосвязь с качеством жизни.

We consider sustainable development and its importance for society in the article. Determine the structure of sustainable development and its relationship to quality of life.

Ключові слова: стійкий розвиток, якість життя, ІЛР, економічний ріст, природне середовище, соціальний розвиток.

З точки зору сучасної науки, цивілізація в даний час стоїть перед вибором: збереження тенденцій традиційного шляху або розробка і здійснення нової парадигми розвитку, що є переходом на новий рівень якості життя. Криза – чергова у низці глобальних екологічних криз, пережитих людством за період свого існування. Дослідження на глобальному рівні дозволяють прогнозувати, що в разі збереження сучасних тенденцій впливу екосфери на зростання антропогенного процесу, людська популяція буде різко скорочуватись вже в наступному столітті.

У зв'язку з цим з'явився якісно новий підхід до розуміння подальшого розвитку суспільства – концепція сталого розвитку, яка є спробою дати науково обґрунтовану відповідь на глобальні виклики часу.

Поява даного терміну на міжнародній арені пов'язується з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд, яка в 1987 р. у своїй доповіді «Наше спільне майбутнє» представленою комісії ООН з навколишнього середовища, визначила сталий розвиток як такий, при якому задовольняються потреби теперішнього часу, але не ставиться під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Концепція сталого розвитку має довгу історію становлення: від вчення В.І.Вернадського про ноосферу [2] (1920-1930 рр.), та доповідей Римського клубу (1970-1980 рр.), Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку 1987 р. (Комісії Брундланд), що пройшла в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, де були прийняті основні документи у сфері сталого розвитку (серед них порядок денний на XXI ст., що представляє собою всеосяжний план глобальних дій в усіх областях сталого розвитку), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (ВССР) в Йоганнесбурзі (26 серпня – 4 вересня 2002 р.) 19 і до сьогодні [1, 4].

Для досягнення сталого розвитку необхідний комплексний підхід, тобто слід враховувати не тільки його екологічні чинники, а й соціальні та економічні аспекти. Необхідність прийняття концепції сталого розвитку обумовлена загальнопланетарною загрозою деградації навколишнього середовища. Ця

загроза викликана негативними наслідками науково-технічного прогресу. Вона посилюється вибухонебезпечним приростом населення в країнах, що розвиваються. Все це поглиблює дисбаланси між природою, людиною і суспільством. Можливість переходу на шлях стійкого розвитку пов'язана з роздільною здатністю або, принаймні, з пом'якшенням ряду корінних протиріч між національнодержавними інтересами та інтересами світової спільноти, цікавістю окремих країн і регіонів, вимогами сталого розвитку та інтересами транснаціональних корпорацій (ТНК) тощо. Тому такий перехід вимагає формування ефективних механізмів природоохоронного регулювання. Він передбачає розвиток нових ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій. Беручи до уваги зазначене, ООН прагне в даний час сформувати глобальний консенсус щодо найважливіших аспектів подальшого розвитку людства з метою подолання глобальної екологічної кризи з найменшими конфліктами і втратами. Конференція ООН по навколишньому середовищу (Ріо-де-Жанейро, 1992) стала вирішальним моментом взаємовідносин людини, природи та суспільства в цілому. На ній було проголошено про те, що влада кожної країни повинна затвердити національну стратегію стійкого розвитку. В Ріо-де-Жанейрській декларації з навколишнього середовища і розвитку заявляється, що турбота про людей займає центральне місце в зусиллях щодо забезпечення стійкого розвитку і, що вони мають право на здорове і плідне життя в гармонії з природою. Основні принципи стратегії сталого розвитку відображені в підсумковому документі конференції «Порядок денний на XXI ст.» [3].

Генеральна Асамблея ООН заснувала в 1992 р. Комісію з питань сталого розвитку, за підсумками роботи якої були прийняті важливі рішення: так, наприклад, на 11-й сесії, що пройшла в Нью-Йорку з 28 квітня по 9 травня 2003, була прийнята тематична програма роботи в області забезпечення сталого розвитку на період до 2017 р., заснована на дворічних «циклах виконання» окремих завдань. В основі сформованого консенсусу лежить Концепція Сталого Розвитку. (В літературі використовуються також аналоги: сталий розвиток людського суспільства, сталий розвиток цивілізації, сталий розвиток соціогеоекосистем). В останні роки ідентифікуються також поняття «сталий розвиток», який раніше більше використовував екологічну компоненту, і сталий людський розвиток, що акцентував свою увагу більшою мірою на соціальну компоненту розвитку [3].

Як уже зазначалося, «сталий розвиток є розвитком, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Сталий розвиток передбачає підвищення якості життя всього населення планети без збільшення масштабів використання наших природних ресурсів до такої міри, що це призвело б до перевищення можливостей Землі як екологічної системи. Незважаючи на те, що сталий розвиток може вимагати прийняття різних заходів у кожному з

регіонів світу, зусилля по формуванню справді сталого способу життя припускають комплексний підхід до діяльності в трьох ключових напрямках:

1. Економічний ріст і справедливість. Сучасний взаємопов'язаний характер світових економічних систем вимагає застосування комплексного підходу до питання про стимулювання відповідального довгострокового економічного зростання, при тому, що ні одна країна і жодна громада не повинні відставати у своєму розвитку.

2. Збереження природних ресурсів та охорона навколишнього середовища. В інтересах збереження нашого екологічної спадщини та природних ресурсів для майбутніх поколінь необхідно знайти економічно прийнятні рішення.

3. Соціальний розвиток. У всьому світі існує потреба в робочих місцях, продовольчих товарах, освіті, енергії, медичній допомозі, воді та санітарії. Задовольняючи ці потреби, міжнародне співтовариство повинне також забезпечити дбайливе ставлення до багатой культурної та соціальної різноманітності, дотримання прав трудящих, а також стежити за тим, щоб всі члени суспільства мали можливість брати участь у прийнятті рішень, що впливають на їх подальшу долю.

Наведемо деякі з найважливіших завдань людства в даний час:

✓ пом'якшення гостроти проблеми бідності, особливо у сільських громадах, в яких зосереджена велика частина бідних верств населення світу;

✓ зміцнення спроможності всіх країн, а особливо, країн що розвиваються, долати наслідки глобалізації, включаючи розширення масштабів діяльності щодо зміцнення потенціалу та передачу фінансових ресурсів і екологічно чистих технологій;

✓ заохочення відповідальних структур із споживання і виробництва з метою скорочення втрат і подолання надмірного використання природних ресурсів;

✓ забезпечення того, щоб всі люди мали доступ до джерел енергії, необхідної для покращення їх якості життя;

✓ пом'якшення проблем здоров'я, зумовлених станом навколишнього середовища, які в даний час є важливим чинником захворюваності у всесвітньому масштабі;

✓ розширення доступу до чистої води для тих верств населення, які сьогодні змушені користуватися для задоволення потреб своїх дітей і для інших побутових потреб не відповідними санітарним вимогам і небезпечними джерелами води [4].

Концепція сталого розвитку – модель розвитку цивілізації, яка виходить з необхідності забезпечити світовий баланс між вирішенням соціально-економічних проблем і збереженням навколишнього середовища.

Сталий розвиток – це розвиток, що гарантує максимально можливі, рівні стартові умови представникам даного та наступних поколінь для прояву своїх здібностей і задоволення життєвих потреб. Сталий розвиток базується на економіці, що поєднується з принципами екологічної безпеки та соціальної

справедливості в демократичному суспільстві, що поважає права людини [5].

Дане визначення завдяки ємності понять «стартові умови для розвитку», «екологічна безпека» і «права людини» включають в себе принципи збереження як біологічного і ландшафтного різноманіття, так і етнокультурного різнобарв'я.

Ключовими пріоритетами стійкого розвитку є: скорочення масштабів бідності, мир, демократія та управління, справедливість, безпека, права людини, охорона здоров'я, рівноправ'я статей, культурне різноманіття, розвиток сільських і міських районів, ефективність економіки, охорона навколишнього середовища, управління природними ресурсами. Розгляд цих різноманітних тем в рамках освіти в галузі сталого розвитку вимагає застосування цілісного підходу.

Коротко можна характеризувати сталий розвиток як прагнення до забезпечення консенсусу (у кращому разі) або компромісу (в гіршому випадку) між економічними, екологічними і соціальними пріоритетами розвитку.

Можна виділити наступні взаємопов'язані аспекти сталого розвитку:

✓ Екологічний аспект – перехід до рівноважного (збалансованого) природокористування, де всі складові впливу людини на природу приведені у відповідність зі здатністю природних екосистем нести антропогенне навантаження.

✓ Соціально-економічний аспект – забезпечення економічного зростання, поєднаного з соціально-справедливим розподілом доходів, викоріненням бідності та забезпеченням зайнятості, максимальної соціальної інтеграції. Розвиток раціональних, ресурсозберігаючих моделей виробництва і споживання.

✓ Політичний аспект – формування громадянського суспільства. Розвиток демократичних інститутів, дотримання прав людини. Особлива увага приділяється правам національних меншин і жінок.

✓ Демографічний аспект – встановлення контролю над зростанням населення планети. Стабілізація його зростання.

✓ Духовно-культурологічний аспект – формування менталітету, співзвучної принципам концепції сталого розвитку. Збереження етно-культурного різноманіття населення Землі. Встановлення зв'язку ідеології світових релігій і нової парадигми розвитку. Формування культури помірності.

Очевидним є факт взаємопов'язаності і взаємообумовленості вищевказаних аспектів стійкості. Ознайомлення з історичним шляхом цивілізації свідчить: порушення балансу в одній зі сфер так чи інакше призводить до кумуляції напруги, результатом чого є конфлікти і деградаційні процеси на всіх рівнях. У 1996 р. Комісією були опубліковані індикатори сталого розвитку, за допомогою яких держави можуть визначити рівень свого розвитку і приступити до поетапного вирішення проблем, що перешкоджають переходу до стійкого розвитку. Переглянуті також принципи показників прогресу суспільства. Нині

загально визнано, що ВВП і ВНП (або ВВП і ВНП на душу населення), що служили, за рекомендацією Всесвітнього банку і МВФ, показниками розвитку з 1945 р., не відображають реальної картини, оскільки ілюструють ситуацію лише одну зі складових частин циклу взаємовідносин Природа-Суспільство. В даний час розроблені і застосовуються ряд систем індикаторів та індексів прогресу, що включають ВВП або ВНП в якості лише одного з оціночних складових.

З 1990 р. в глобальних доповідях про людський розвиток Програми розвитку ООН використовується так званий індекс розвитку людського потенціалу (ІЛР). ІЛР – це загальний показник розвитку людського потенціалу. Він вимірює середній рівень досягнень даної країни в трьох найважливіших елементах розвитку людського потенціалу:

- ✓ довгого і здорового життя, вимірюваної показником очікуваної при народженні тривалості життя;
- ✓ знаннях, вимірюваних рівнем грамотності дорослого населення (вага у дві третини) і валовим коефіцієнтом учнів, що надійшли в навчальні заклади (вага в одну третину);
- ✓ гідний рівень життя, вимірюваному показником ВВП на душу населення (ПКС у дол. США).

Перш ніж розраховувати сам ІЛР, необхідно розрахувати показники для кожного з цих елементів. Для розрахунку індексів по цим елементам – тривалості життя, освітою і ВВП – для кожного з використовуваних показників встановлюються мінімальне і максимальне значення (планки).

Розрахунок ІЛР

1. Розрахунок індексу очікуваної тривалості життя.

Індекс очікуваної тривалості життя вимірює досягнутий країною відносний прогрес у збільшенні очікуваної при народженні тривалості життя.

2. Індекс освіти.

Індекс освіти вимірюється відносним досягненням країн, як у підвищенні грамотності дорослого населення, так і у збільшенні частки дітей, які вступають в початкові, середні та вищі навчальні заклади. Спочатку розраховується індекс грамотності дорослого населення та індекс валової частки осіб, що вступили у навчальні заклади. Потім ці два індекси зводяться в єдиний індекс освіти, причому вага у дві третини надається грамотності серед дорослого населення і вага в одну третину – валовій частці осіб, що поступили до навчальних закладів.

$$\text{Індекс освіти} = 2 / 3 \cdot (\text{Індекс грамотності дорослого населення}) + 1/3 \cdot (\text{Індекс валової кількості поступивши в навчальні заклади}) \quad (1)$$

3. Розрахунок індексу ВВП.

Індекс ВВП розраховується з використанням скоригованого показника ВВП на душу населення (ПКС у дол. США). Для досягнення гідного рівня розвитку людського потенціалу не потрібно необмеженого доходу. Тому

використовується логарифм доходу.

Після встановлення значень індексів за елементами, розрахунок ІЛР поводитьсь легко. Він являє собою середнє арифметичне трьох індексів за елементами. Досягнення по кожному вимірюванню виражаються величиною від 0 до 1. Після цього розраховується ІЛР як середнє арифметичне індексів за елементами (табл. 1).

Таблиця 1

Межі показників для розрахунку ВВП

№	Показники	Максимальне значення	Мінімальне значення
1.	Середня тривалість життя, років	85	25
2.	Рівень грамотності дорослого населення, %	100	0
3.	Сукупний валовий коефіцієнт поступивши у навчальні заклади, %	100	0
4.	ВВП на душу населення (за ПКС у дол. США)	40000	100

ІЛР дозволяє ранжувати країни (регіони) на основі порівняння фактичної ситуації з найкращими і найгіршими досягненнями [6].

Підсумки Конференції ООН є першим документально оформленим сигналом для людства про те, що існує імператив виживання, який вимагає відмови від колишніх моделей розвитку світової цивілізації і переходу на модель керованої соціоприродної еволюції.

Загалом можна стверджувати, що ідеї та принципи сталого розвитку поширилися по всій планеті, сформувався цілий науковий напрям з даної проблематики, а ряд країн вже приступили до реалізації національних стратегій сталого розвитку. Найбільших успіхів досягли у сфері сталого розвитку на своїх територіях розвинені країни. Європейське співтовариство з 1992 р. розробило і виконало вже три регіональні програми "До Стійкому розвитку Європи», зараз виконує четверту з чітко встановленими цілями по зниженню ресурсоемності виробництва і т.п. Проблематиці сталого розвитку в Європі надається таке важливе значення, що навіть Європейським олімпійським комітетом прийнятий «Порядок денний на XXI ст. у спорті», Кабінетом Міністрів Ради Європи прийнятий Кодекс «Стійкість у спорті: партнерство навколишнього середовища і спорту».

За минулі 10 років приблизно в 120 країнах створені і функціонують національні ради зі сталого розвитку (НРСР) або аналогічні структури. Регіональні програми зі сталого розвитку прийняті і виконуються по Балтійському регіону, Середземноморського регіону, розроблена програма по Центральній Азії і т.д. НРСР закріплюють роль громадянського суспільства як партнера уряду з розробки політики, спрямованої на втілення «Порядку денного на XXI ст.» на національному рівні, а саме розробці та імплементації національних концепцій та стратегій зі сталого розвитку. У багатьох країнах цей процес вже розпочато і він активно розвивається.

Державний мандат НРСР в різних країнах різний. У деяких країнах НРСР представляють собою форуми, на яких обговорюються питання розвитку і

видаються поради та рекомендації офіційним органам. У ряді країн НПСР мають чітко регламентовану консультативну роль при вищих владних структурах, у інших країнах їм відведені більшою мірою наглядові й контролюючі функції. Так, у Мексиці правова база для НПСР визначена в Конституції країни. У Польщі, Фінляндії, Швейцарії та Ефіопії сталий розвиток також став конституційною нормою.

Отже у довгостроковій перспективі успішне вирішення завдання сталого розвитку буде залежати від нових підходів, які призведуть до зміни звичної практики на всіх рівнях як офіційного, так і приватного життя суспільства.

Перехід до сталого розвитку повинен забезпечити на перспективу збалансоване вирішення проблем соціально-економічного розвитку і збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу.

Список рекомендованих джерел:

1. Наше загальне майбутнє : доповідь Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, 1987 р., Брунтланд.
2. Вернадський В. І. / Ноосфера / Вернадський В. І.; - М. : 1967. - 527 с.
3. Матеріали конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку. Повістка дня на ХІХ ст. , Ріо-де Жанейро, 3-14 червня, 1992. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/index.htm>.
4. Матеріали саміту в Йоханнесбурзі, 26 серпня 2002. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/basic2.htm>.
5. Даніелян К. Проблема формування стійкого розвитку на глобальному, регіональному та національному рівнях. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.forum.am/groups/env/mat/16.doc>
6. Турбота про майбутнє : доповідь незалежної комісії з питань проблем народонаселення та якості життя [Електронний ресурс]; перкл. з англ. - М : Весь світ, 1998 . - 153 с.